

שלושה שלבים בהתפתחות מדינת ישראל כההליך הגאולה – בהתאמה למלכים שאוּל, דוד ושלמה

מבוא

בשנת 1904, במאמר "המספד בירושלים", ניסח הרב קוק השקפה הרואה את התנועה הציונית החילונית כביטוי של תהליך משיחי. מכאן ואילך מבוססת כל האידיאולוגיה של הציונות הדתית על תפיסה של משיח בן יוסף ומשיח בן דוד כשני שלבים בהתפתחותו של הבית הלאומי. ברצוננו להציג תיקון לגישה זו ולהציע שלב ביניים נוסף בתהליך המשיחי. אנו מאמינים שזה יאפשר לנו להבין טוב יותר את ההיסטוריה העכשווית של מדינת ישראל.

1. נקודת מבט מודרנית על שלבי תהליך הגאולה

על פי מקורות יהודיים מסורתיים, בהם התלמוד והקבלה, הגאולה תפתח בשני שלבים מובחנים הקשורים לשני משיחים – משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. משיח בן יוסף יניח את היסודות ויכין את התנאים החומריים לגאולה. לאחר השלמת שלב זה משיח בן יוסף "ימות" ויתחלף במשיח בן דוד, שמטרתו להביא למימוש את תהליך הגאולה.

אנו מבססים את הדיון שלנו על הרעיון של הרב קוק שהציונות הלא דתית של הרצל מזוהה עם רעיון משיח בן יוסף, כלומר שאול של זמננו. השוואה זו, שעשה הרב קוק בשנת 1904 במאמרו המפורסם על מותו של הרצל "המספד בירושלים" (על פי זכריה יב, יא), הפכה מאז לאחד מיסודות הציונות הדתית, והיא הנחת היסוד שעליה נשען מאמר זה. מטרת המאמר שלנו היא להתאים את התפיסות של הרב קוק, שנשתרשו היטב, לימינו.

כל עוד זמנו של משיח נתפס כאירוע בעתיד הרחוק, בואו נתפס כ"רגע", כנקודת זמן אחת ללא שלבים מובחנים. אך בזמנים שבהם זיהו חכמי ישראל את תקופתם ככזו שבה עתיד לבוא המשיח, ניתן היה להבחין בפרטים וניתן היה לחלק את זמן המשיח לשני שלבים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. הגאון מווילנה הגדיר את המושג משיח בן יוסף כתקופה שמביאה שינויים בחברה ("קול התור", פרק א)¹. מאוחר יותר זיהה הרב קוק את משיח בן יוסף עם הציונות של הרצל.

היום, לאחר שחלפו מאה שנים, אנו יכולים לראות פרטים נוספים שלא הוכרו קודם לכן. פרטים חדשים אלה הם נושא מאמר זה. אין צורך לומר שאנו יכולים לראות את הפרטים החדשים הללו רק משום שאנו עומדים על כתפיהם של ענקים. ובשל העובדה שכאשר אנו מתקרבים מבחינת הזמן אל היעד אנו מסוגלים לחזות אותו באופן ברור יותר מקודמינו.

2. גישה של הציונות הדתית על התהליך הגאולה

¹ בכל המקרים בהם מוזכרת תורתו של גאון מווילנה אנו מתייחסים לספר "קול התור". ספר זה פורסם במאה ה-20 על ידי צאצאי תלמידי הגאון מווילנה, ועל פי מסורתם הוא משקף את חזונו המשיחי של הגאון. קיימות דעות שונות לגבי האותנטיות של ספר זה, אך פולמוס זה הוא מחוץ לדיון הנוכחי.

בתקופה המודרנית העניקו הוגים יהודים מובילים, בהם ממנהיגי הציונות הדתית בראשיתה, פרשנות חדשה לתפיסות המסורתיות של מונחי גאולה ושני המשיחים.

בסוף המאה השמונה עשרה הגדיר רבי אליהו, הגאון מווילנה, את המשיח, ובמיוחד את משיח בן יוסף, לא כאדם ולא כמנהיג אלא כתקופה, כזמן של שינוי.

באמצע המאה התשע עשרה ערער הרב צבי הירש קלישר על האסכטולוגיה התלמודית המסורתית. בתקופות התלמודיות, כדי להפחית את ההתנגדות היהודית האלימה הנואשת לרומא ולמנוע את ההרס וההיעלמות של העם היהודי, טענו חז"ל כי אין לממש את התקוות המשיחיות על ידי מאמצי בני האדם בתהליך ההיסטורי, ואלו יתממשו רק ב"אחרית הימים". לעומתם טען הרב קלישר בספרו "דרישת ציון", כי העידן המשיחי הוא עדיין חלק מההיסטוריה האנושית המתמשכת, וכי העם היהודי הוא שאחראי להביא את המשיח.

בעקבות מגמה זו, בראשית המאה העשרים, זיהה הרב אברהם יצחק הכהן קוק את התנועה הציונית עם משיח בן יוסף, בתוך התהליך המשיחי הכללי, מאחר שהמטרות שלה, על פי תוכנית בזל, נורמליזציה של עם ישראל (כלומר, להפוך את עם ישראל לעם ריבוני ככל העמים) והגנה עליו, הדהדו את המטרות שלשמן נמשח המלך שאול "וְהָיִינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וְשִׁפְטָנוּ מִלְּפָנָיו וְיָצָא לְפָנָיו וְנִלְחַם אֶת מְלַחְמָתָנוּ" (שמואל א' ה, כ).

3. איפה אנחנו עכשיו?

שתי מטרות עיקריות אלו – הנורמליזציה וההגנה על העם היהודי – נהיו העקרונות המנחים של מדינת ישראל של ימינו. הן למעשה הושגו במדינת ישראל המודרנית.

כעת יש להציב יעדים חדשים הן לציונות והן למדינה היהודית.

נכון לעכשיו, בעוד משימת משיח בן יוסף מגיעה לסיימה, עדיין אין סימנים של משיח בן דוד בישראל. לפיכך נשאלת השאלה: אם משיח בן דוד צריך לבוא אחרי משיח בן יוסף, היכן אנו נמצאים כעת בתהליך המשיחי?

על פי התנ"ך, הממלכה היהודית עברה שלושה שלבי התפתחות המיוצגים על ידי שלטונם של שלושה מלכים מקראיים, הלוא הם שאול, דוד ושלמה. עם זאת, בתפיסה שבה יש שני משיחים – משיח בן יוסף ומשיח בן דוד – ישנם שני שלבים בלבד.

באופן מסורתי עידן משיח בן יוסף נתפס כמקבילה המשיחית של שלטונו של שאול, ואילו עידן משיח בן דוד נתפס כמקבילה המשיחית של שלטונו של שלמה (פשוטו כמשמעו: בן דוד = בנו של דוד). מלכותו של דוד – שהיא שלב ביניים בין שאול ושלמה – אין לה מקבילה בתוכנית זו.

כדברי הרמב"ם, נוכל להבין את התהליך המשיחי באופן מלא רק כאשר נחוה אותו באופן בלתי אמצעי (ראה הלכות מלכים ומלחמותיהם, יב, ב-ד). לכן, נכון לעכשיו, בעוד שעידן משיח בן יוסף מתפוגג בבירור ועידן משיח בן דוד טרם התרחש, עלינו לבחון שוב ולנסות להעריך מחדש את התוכנית הדור-שלבית של התהליך המשיחי. לפיכך אנו מציעים המשגה חדשה של הגאולה על פי התהליך המשיחי התלת-שלבי עם תקופות התואמות לשלושת המלכים המקראיים: שאול (משיח בן יוסף), דוד ושלמה (משיח בן דוד).

כדי למקם את דורנו בתהליך הגאולה, עלינו לבחון את תקופת מלכותם של שאול, דוד ושלמה ואת הקשר שלהם להיסטוריה העכשווית של מדינת ישראל.

4. מלכות שאול (משיח בן יוסף) – נורמליזציה וביטחון האומה

לכל אחד משלושת המשיחים יש תשובה משלו לשאלה "לשם מה קיימת מדינה?" הם בנו מערכות יחסים שונות עם הנביאים והתייחסו בצורה שונה לבית המקדש.

את סדר היום של ממלכת שאול מגדירה בקשת עם ישראל משמואל: "וְהָיְינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וְשִׁפְטָנוּ מִלְּפָנָיו וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחָמָתָנוּ" (שמואל א ח, כ). עיקר מטרתו של שאול היא להתפתח כעם נורמלי, לאחד את עמו, ליישבם בבטחה באדמתם כבקשתם ולייצר ביטחון ושקט מול העמים סביב.

לשאול היה קשר לא פשוט עם שמואל הנביא. מצד אחד, כדי לתת לגיטימציה לשלטונו, הופיע שאול לעיתים קרובות מול העם יחד עם שמואל, שאישר בפומבי את סמכותו של המלך (ראה שמואל א יג, פסוקים ח, טו, ל). מצד שני, שאול הסתייג מציות לציוויו של הנביא להשמיד את העמלקים.

בכל תקופת מלכותו לא עשה שאול שום ניסיון להחזיר את ארון הברית, שנשמר בקריית יערים לאחר שהפלשתים החזירו אותו לבני ישראל. אין בסיפור ממלכתו של שאול במקרא אף לא אזכור אחד לבית המקדש או למשכן. זה מראה על היעדר מרכיב רוחני בסדר היום של שאול. המטרות החומריות – נורמליזציה וביטחון האומה – האפילו על מטרות רוחניות כמו בית המקדש, שלא היו תורמות לנורמליזציה פוליטית וגם לא להגנה הפיזית על העם היהודי.

מטרות אלה, שמגדירות את תקופת מלכות שאול, מאפיינות גם את התנועה הציונית ואת מדינת ישראל. המדינה החילונית, שהוכרה על ידי העולם הדתי לגווניו, מגלה כבוד ליהדות, תוך שמירה על מרחק ממנה בענייני מדיניות.

5. מלכות דוד – תחייה רוחנית של האומה

יחסו של דוד לענייני דת שונה באופן משמעותי מהאמביוולנטיות של שאול. יחסו של דוד כבר התבטא לפני הדו־קרב שלו עם גוליית. כאשר התעמתו עם האויב, צבאו של שאול התייחס לעלבונות המילוליים של הפלשתים כניסיון "לְהַרְפֵּךְ אֶת יִשְׂרָאֵל", (שמואל א יז, כה) כשהם מתייחסים לעם ולאומה. לעומת זאת, דוד ראה את העלבונות הללו מכוונים כנגד אלוהים. לכן שאל: "כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הָעֶרְל הַזֶּה כִּי הִרְפֵּךְ מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים?" (שם, כו).

לדעתו של דוד, ישראל כאומה הם בראש ובראשונה ביטוי להשגחה האלוהית. חיי האומה קשורים אפוא באופן מהותי לשמיים ומתחזקים באמצעות קשר שוטף עם אלוהים. לפיכך, בתקופת מלכותו של דוד קיבלה תחייתו הדתית של העם עדיפות על התבססותו החומרית. דוד הקדיש תשומת לב מיוחדת לעצותיו ולהדרכתו של נתן הנביא, שלעיתים קרובות נזף בתוקף במלך. לבסוף היה זה דוד שהחזיר את ארון הברית. דוד היה מוטרד מכך שבעיר בירתו לא היה בית הולם לה'. ואף על פי שהיה להוט לבנות את בית המקדש, דוד מעולם לא נצטווה לעשות זאת. אלוהים העביר את המסר שלו לדוד באמצעות נתן הנביא: "כִּי יִמְלֹא יְמֵיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת אֲבֹתֶיךָ וְנִקְמַתִּי אֶת זַרְעֶךָ אֶתְרִיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ וְנִכְיַנְתִּי אֶת מַמְלַכְתּוֹ. הוּא יִבְנֶה בַּיִת לְשִׁמִּי וְכִנְנְתִּי אֶת פֶּסַח מַמְלַכְתּוֹ עַד עוֹלָם" (שמואל ב ז, יב–יג). מדוע אין דוד יכול לבנות את בית המקדש? הסיבה אינה מוסברת כאן. עם זאת, ברור שיש הבדל מהותי כלשהו בין דוד ליורשו, וכתוצאה מהבדל זה נדחתה בניית המקדש לדור הבא.

6. מלכות שלמה (משיח בן דוד) – המסר האוניברסלי לאנושות

שלמה קיבל מנהיגות כאשר המטרה הלאומית – "נורמליזציה" של החיים היהודיים הלאומיים – כבר הושגה, ותחייתו הרוחנית של העם היהודי קודמה משמעותית על ידי מלכותם של שאול ודוד. לכן בתקופת שלטונו של שלמה החלו המטרות האוניברסליות להתממש – הפצת האמונה היהודית באל אחד בקרב האומות כפי שהן. לשם אידיאל זה מתחבר שלמה לממלכות אחרות ומתחנן עם מאות נשים מתוכן, האמצעי הנפוץ ביותר לתקופתו ולמעמדו המלכותי. המלך שלמה העלה את מעמד ממלכתו ויצר קשרים כלכליים ופוליטיים. בעשותו כך הצליח לרכוש את הערצתם של העמים האיליים מסביב לטובת אלוהי ישראל ועם ישראל.

בית המקדש שהוא בונה הופך להיות מרכז להפצת אור ה' לעמים. שלמה מדגיש מסר זה בחנוכת המקדש, כאשר כלל בתפילתו בקשה שה' ישמע לבקשותיהם של נוכרים: "וְגַם אֶל הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְכֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמָךְ. כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שְׁמֶךָ הַגָּדוֹל וְאֶת יְדֵי הַחֲזָקָה וְיִרְעוּ הַנְּטוּיָה וְכֹא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. אַתָּה תִשְׁמַע הַשְּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתְּךָ וְעֲשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֱלֹהֵי הַנְּכָרִי לְמַעַן יִדְעוּן כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֶךָ לִירְאָה אֶתְּךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִדְעוּת כִּי שְׁמֶךָ נִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי" (מלכים א ח, מא–מג). עתה יכול היה שלמה להפיץ את אמונתו ליחידים ולעמים שלמים הנמשכים בכוח המגנטי של בית המקדש. כך היה המקרה של מלכת שבא, שבשומעה על המקדש, ביקרה אצל שלמה כדי ללמוד על דתו.

מטרתו העיקרית של בית המקדש הייתה לא רק להפוך למרכז הדת הלאומית, אלא לייצג את האור האלוהי מול עמי העולם. נורמליזציה של האומה תחת שאול ותחייה רוחנית תחת דוד הכינו את העם היהודי למשימתו: להפיץ את האמונה באל אחד בין אומות העולם. כעת אפשר היה להגשים משימה זו בעזרת המקדש. לכן, בעוד רעיון המקדש בקושי בא לידי ביטוי בתקופת מלכותם של שאול ודוד, בתקופת מלכות שלמה הקמת בית המקדש הפכה להיות הכרחית.

דוד עצמו אומר לשלמה שאלוהים לא הרשה לו לבנות את בית המקדש בשל עברו העשיר בעימותים עם עמי האזור: "דָם לְרֵב שְׁפָכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדוֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא תִבְנֶה בַּיִת לְשִׁמִּי כִּי דָמִים רַבִּים שְׁפָכְתָּ אַרְצָה לְפָנָי" (דברי הימים א כב, ח). השפעה רוחנית על אומות הסביבה אינה אפשרית במצב מלחמה אלא בזמן שלום.

אך למרות שנישואי שלמה לנשים הנוכריות נועדו, כפי שאמרנו, להפצת האמונה היהודית, בפועל נאלץ שלמה לאפשר לנשותיו אוטונומיה תרבותית. בהיותן נשות אצולה הן עזרו לשלמה ליצור קשרים פוליטיים, ולכן אי אפשר היה לקחת לחלוטין את החופש התרבותי שלהן, שכולל אף עבודת אלילים. מצב זה הפך לבעייתי עד כדי כך שיש שחשבו שלחופש תרבותי זה הייתה השפעה שלילית על שלמה המלך עצמו. שימו לב שמגע הוא תמיד בעייתי – בכל פעם שנרצה להשפיע על מישהו עלינו לאפשר לו ליצור איתנו קשר כשווה עם כל הרקע התרבותי שלו, וזה עשוי להיות מסוכן עבורנו.

בהבנת מלכות שלמה המלך כ"שלב האוניברסלי של ההתפתחות היהדות", ההיסטוריה של נשות שלמה מראה לנו שתהליך של "שילוב ערכים אוניברסליים ביהדות" עלול להיות כרוך בסכנה. עם זאת, קיומה של סכנה אינו מבטל את מרכזיותו של התהליך: בלעדיו לא יוכל העם היהודי למלא את משימתו. לפיכך, נישואיו של שלמה המלך, אף שהיו עלולים להיות מסוכנים מבחינה רוחנית, לא היו גחמה אלא הכרח. בהקבלה, כיום אנו מבינים שבתהליך הפצת ערכים אוניברסליים עלולים לטעות ולשלב משהו ביהדות בצורה שגויה, אך אל לסכנה זו לרפות את ידינו ממעורבות בתהליך זה. הערכה ברורה של הסכנה האפשרית היא הבסיס לכל התקדמות מוצלחת.

ממלכתו של שלמה לא ארכה זמן רב והתפרקה זמן קצר לאחר מותו. לאורך כמעט שלושת אלפי השנה שלאחר תקופת שלמה המלך, הפצת המסר של שלמה לעולם הייתה כמעט בלתי אפשרית. אך במאה האחרונה השתנה המצב עבור ישראל והאנושות, כאשר שניהם נכנסו לשלב חדש בתהליך המשיחי.

7. שלושת המלכים – היחסים ביניהם

כפי שהדגמנו, המדינה היהודית העתיקה עברה שלושה שלבים בהתפתחותה. לכל אחד מהשלבים הללו היה סדר יום מובהק, ובכל אחד הושגו יעדים מובחנים תוך בנייה על הישגי השלב הקודם.

בשלב הראשון נלחם שאול בהצלחה עם אויבי ישראל ובנה את המדינה. בשלב השני דוד קשר את חיי האומה להשגחה האלוהית. בשלב השלישי ביצע שלמה את המשימה הלאומית במטרה להפיץ את האור האלוהי לעמי העולם.

במהלך השלב הראשון עדיין לא הייתה האומה המתהווה זקוקה למקדש. בשלב השני, כחלק מהתחייה הרוחנית של האומה, יזם דוד את בית המקדש אך לא בנה אותו. לבסוף, במהלך השלב השלישי, הוקם בית המקדש כדי לייצג את האלוהות בין האומות.

ניתן לסכם זאת בטבלה:

המלך והשלב המשיחי המקביל	סדרי העדיפויות של המלך	יחס המלך למקדש
שאול – משיח בן יוסף	נורמליזציה וביטחון	אין גישה מוגדרת בביורר
דוד – דוד מלך המשיח	תחיה רוחנית, חיזוק הקשר לאלוהים	דוד היה להוט לבנות את בית המקדש, אך האומה והמלך עדיין לא היו מוכנים
שלמה – משיח בן דוד	הפצת אמונת התורה בין האומות	שלמה בנה את המקדש

לכל שלב בתהליך הגאולה קדמה הכנה שצמחה בשלב הקודם. דוד הצליח לבסס את התחייה הרוחנית של העם על היסוד הלאומי האיתן שבנה שאול, ושלמה הצליח לממש את משימתו להפיץ אמונה באל אחד מתוך התבססות על רוחניות האומה שפיתח דוד. אנחנו יכולים לראות זאת כשלושה מעגלים, זה פנימי מזה, שמרכזם משותף: ממדינה – לעיר – לבניין המרכזי. כלומר ממדינת העם הקדוש של שאול – לעיר הקדושה של דוד – למקדש הקדוש של שלמה.

המעבר בין השלבים דרש שינוי ניכר בסדרי העדיפויות והמדיניות של הממלכה – מביטחון לאומי לרוחניות העם וממנה למשימה גלובלית. פניות חדות שכאלה אינן יכולות לקרות ללא מתחים גוברים בין המלך היוצא למלך הבא אחריו. כל מלך ניהל יחסים לא פשוטים עם יורשו, לא רצה להכיר ביורשו ולעיתים אף תקף אותו. שאול ביקש להשמיד את דוד. דוד לא יזם את הכתרת בנו שלמה שיירש אותו, עד שפרץ הסכסוך עם אדוניה ודוד נדחק לעשות זאת בלחצם של בת שבע ונתן הנביא.²

8. שלושת השלבים בהתפתחות ממלכת ישראל, והקשר שלהם לגאולה

בהתבסס על הדיון שלנו בשלושת המלכים ובחזונו של הרב קוק, אשר ביסס את הקשר בין התנועה הציונית לבין התהליך המשיחי וזיהה את התנועה שיזם תיאודור הרצל עם משיח בן יוסף, אנו יכולים לקשור את ההיסטוריה של ישראל המודרנית למדינה היהודית הקדומה ומלכיה. שתי המטרות העיקריות של הציונות שהציב תיאודור הרצל – נורמליזציה והגנה על העם היהודי – מומשו במדינת ישראל של ימינו. מבחינת

² שימו לב, שלא נכון לחשוב שהסכסוך בין שאול לדוד היה אך ורק בעל אופי אישי. שאול מבין שדוד כפוף לו לחלוטין ולכן חיפשו את כס המלוכה אינו אישי. השאלה הייתה מי יהפוך למלך אחרי שאול, כלומר כיצד תפתח השושלת. לכן שאול כועס על בנו יהונתן שמוכן למסור את כס המלוכה לידי דוד. שאול אומר גם לעבדיו: "שִׁמְעוּ נָא בְּנֵי מִיָּנִי, גַם לְכַלְכֶּם יִתֵּן כֵּן יֵשִׁי שְׂדוֹת וְכַרְמֵי? לְכַלְכֶּם יֵשִׁים שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מְאוֹת?!" (שמואל א כב, ז). יש כאן תיאור לא רק של דילמה אישית אלא של בעיה של מגזרים וקבוצות שונות, אולי אפילו שבטים. רעיון שבא לידי ביטוי באמצעות יחידים בימי קדם, התבטא כתנועות חברתיות בהיסטוריה המודרנית.

ראוי לציין שמבחינה טכנית העברת השלטון לדוד המלך יכלה להתרחש ללא נפילת שושלת שאול, משום שדוד היה נשוי למיכל בת שאול. לו היה שאול מקבל את הנישואין הללו ולא היה מנסה להפריע להם, דוד יכול היה לרשת את שלטונו של שאול. זה היה מועבר אז לילדיהם ולא הייתה שום התנגשות בין שושלת שאול לשושלת דוד – הייתה נוצרת שושלת משולבת. אולם, בגלל הסכסוך עם דוד, שאול נתן את בתו לאדם אחר לאחר שדוד ברח (שמואל א כה, מד), וזה יצר באופן טבעי סכסוך בינה לבין דוד. כתוצאה מכך התדרדרו היחסים ביניהם עד לקרע סופי, כאשר הביא דוד את הארון לירושלים. קרע זה גרם לכך שלמיכל ולדוד לא היו ילדים משותפים שיכלו לרשת את הממלכה (שמואל ב ו, כג). במובן מסוים אנו יכולים לראות מצב דומה ביחסים בין "בית שאול" לבין "בית דוד" בישראל העכשווית. בסכסוכים של ישראל בת זמננו קיימת גם שנאה אישית ולכן הסכסוך אינו אידיאולוגי בלבד. לצאצאי האליטה הוותיקה יש חזון שהם אלה שצריכים לשלוט במדינה מכיוון שהם "ילדים של מייסדי המדינה". כל ניסיונות מצד תנועות חדשות להחליף אותם במשימה זו הופכים לסיבה העיקרית לסכסוך המשלב, כמו בעת העתיקה, בעיות אישיות ואידיאולוגיות כאחד.

הממלכה היהודית הקדומה והתהליך המשיחי, הרגע הנוכחי תואם את השלמת השלב הראשון של הגאולה – מלכות שאול, או משיח בן יוסף.

השלב הבא בתהליך המשיחי הוא להוסיף קומה דתית-רוחנית לחיי המדינה הרגילים. במילים אחרות, הכרה בכך שמדינת היהודים היא רמה גבוהה יותר של הדיאלוג של העם היהודי עם אלוהים, כפי שהיה בישראל הקדומה כאשר דוד החליף את שאול. יש בישראל כיום תנועה שמטרתה לעשות זאת בדיוק. זו התנועה הציונית-דתית, ובעיקר ההתיישבות ביהודה ושומרון.

בהקשר זה אנו יכולים לראות הקבלות מדהימות בעימות בין הציונות הדתית – היא דוד המלך המבסס את מלכותו, ובין תנועת ההתיישבות – היא "הציונים הקלאסיים" בישראל, שאול המלך היוצא. כמו שאול, שחשש שדוד בא להחליפו כמלך ישראל ולכן ניסה לחסל אותו, כך מתעמתת האליטה הציונית הוותיקה עם תנועת ההתיישבות ומנסה להכפיש ולחסל אותה. וכמו שהמרדף של שאול אחר דוד לא הצליח בסופו של דבר בגלל שהופרע על ידי פלישת צבאות הפלשתים, גם הניסיונות של האליטות הציוניות הוותיקות להפיל את תנועת ההתיישבות אינם מצליחים בגלל הבעיות הביטחוניות הלאומיות המתגברות עם הערבים הפלסטינים. חשוב לציין, כי כמו שדוד עצמו לא נלחם נגד שאול והוקיר אותו כמלך ישראל, כך הציונים הדתיים מכבדים את האידיאלים של הציונות ההרצליינית, שמטרתם העיקרית הייתה יצירת המדינה וביטחון האומה, ותומכים בהם.

כעת נוכל לענות על השאלה שהצגנו בתחילת מאמר זה: היכן, באיזה שלב של תהליך הגאולה, אנו נמצאים כעת במדינת ישראל המודרנית? אנו נמצאים בתקופת המעבר בין שני שלבים של התהליך המשיחי: בין מלכות שאול, משיח בן יוסף, הציונות החילונית של תיאודור הרצל – ומלכות דוד, משיח הביניים של התחייה הרוחנית של האומה, הציונות הדתית של ההתנחלויות. השלב השלישי – מלכות שלמה, עידן משיח בן דוד – עדיין מעבר לאופק.

9. שתי רמות: מדיניות מעשית-עכשווית – ומדיניות זריעה לעתיד

מה עלינו לעשות עכשיו, בתקופת מעבר זו משאול לדוד?

בתחילת המאה העשרים קרא הרב קוק ליהודים הדתיים, ברמה של פוליטיקה מעשית-עכשווית, לתמוך בציונות החילונית בעבודתה המעשית שמטרתה סדרי העדיפויות של שאול – נורמליזציה והגנה על האומה.

במקביל ציפה הרב קוק למלכות דוד והציב יעדים לעבודה העתידית. בשנת 1924 הוא ייסד את הישיבה המרכזית העולמית (מרכז הרב) בירושלים כדי להעמיד דור של מנהיגים רוחניים. עליהם יוטל להכין את השינוי הפוליטי של סדרי העדיפויות הלאומיים – מהקמת המדינה היהודית ממקום מקלט ליהודים לתחייה הרוחנית של עם ישראל במדינת ישראל. ההנהגה החדשה תקדם את פני דוד המלך ותניח את היסודות למלך שלמה – משיח בן דוד הקרב ובא.

היום, עם העיסוק ברמה של פוליטיקה עכשווית בעבודה המעשית של תנועת ההתיישבות, שמטרתה סדרי העדיפויות של דוד המלך, התחייה הרוחנית של האומה, על הדור הנוכחי של מנהיגי הציונות הדתית להתמקד גם בשינויים עתידיים שיביאו את מלכות שלמה, עידן משיח בן דוד.

ההבדל העיקרי בין דוד לשלמה הוא בהיקף משימתם. בעוד שדוד שואף למטרות לאומיות, האג'נדה של שלמה היא אוניברסלית. דוד מבקש את התחייה הרוחנית של העם היהודי ולכן הופך את ירושלים, המרכז הפוליטי של האומה, למוקד הדת הלאומית. שלמה מבקש את השינוי הרוחני של האנושות בקנה מידה עולמי ולכן הופך את ירושלים, המרכז הרוחני היהודי, למוקד הקשר של האנושות לאלוהי היהדות, כדי שיתקיים "וַיִּבְרָכְךָ כָּךְ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה" (בראשית יב, ג).

כדי להתכונן למלכות שלמה, יש לשים לב להנגשת הרוח האלוהית לאומות העולם.

10. שלוש קבוצות בעם ישראל

הרב קוק טען כי העם היהודי, על פי ערכיו התרבותיים, מחולק לשלושה מחנות אידיאולוגיים: מי שמתמקדים באלוהים (דתיים), מי שמתמקדים בלאומיות (ציונים) ומי שמתמקדים באנושות (אוניברסליים). לדעתו של הרב קוק, עתיד של היהדות הינו איחוד אידיאלים של כל שלוש הקבוצות (שמונה קבצים, קובץ ג, א). הסינתזה עוברת דרך שלושת שלבי הגאולה המתוארים במאמר זה.

בשלב הראשון מימשה מלכות שאול, הציונות החילונית, את האידיאל הלאומי באמצעות הקמת המדינה היהודית. בשלב השני, מלכות דוד, אידיאלים לאומיים ודתיים משתלבים. בשלב השלישי, מלכות שלמה, האידיאלים של הציונות הדתית, אידיאלים לאומיים ודתיים, משולבים עם ערכים אוניברסליים. כך סינתזה של שלוש האידיאולוגיות תהיה שלמה בציונות הדתית האוניברסלית.

(יש לציין ששני סוגים אלה של אידיאלים "חדשים", לאומיים ואוניברסליים, שנראים בתחילה כמתנגדים ליהדות, מושרשים בה למעשה. בתהליך של אינטגרציה זו, "הכנסת אידיאלים זרים ליהדות" אינה מתרחשת כלל – אך התוכן הפנימי של היהדות מתגלה. שילוב מתרחש בכך שחלקים חשובים בתורת היהדות, שתמיד היו כלולים בה אך לא מומשו במאות האחרונות, צומחים כעת מהשורשים היהודיים שלהם עצמם).

אולם כיום, כמו גם לפני מאה שנה, כאשר הרב קוק החל לדבר על כך, הקבוצה האוניברסלית עדיין מסרבת לאמץ אידיאלים הן דתיים והן לאומיים, ורואה אותם כבלתי תואמים את הערכים האנושיים האוניברסליים, ולכן עדיין קיים פער רחב בין המחנה האוניברסליסטי למחנה הציוני-דתי. סגירת פער זה באמצעות שילוב ערכים אוניברסליים באידיאולוגיה הציונית הדתית תקרב את מלכות שלמה ותפתח את עידן משיח בן דוד.

11. שילוב ערכים אנושיים אוניברסליים

לכן המטרה הנוכחית של הציונות הדתית היא לשלב היבטים חיוניים של החיים המודרניים כמו מדע, טכנולוגיה, אומנויות, דמוקרטיה, זכויות אדם, פמיניזם ועוד רבים אחרים. עם זאת, איננו צריכים לאמץ את כל הערכים המודרניים בסיטונאות. עלינו למצוא את הדרך הטובה ביותר לשלב אותם בהתאם למסורת היהודית ולמתודולוגיה של הרב קוק מבלי להתפשר על היסודות הדתיים הלאומיים והאורתודוקסים של הציונות הדתית.

זו משימה לא קלה. לפני מאה שנה טענו רבנים אורתודוקסים רבים בעלי השפעה כי ליהדות אין צורך לאמץ את האידיאלים הלאומיים הציונים. אך כיום האידיאלים הללו מתקיימים יחד היטב בזרם המרכזי של הציונות הדתית, שהפכה לחלק חשוב מהספקטרום הישראלי.

כעת הגיע הזמן שהציונות הדתית תאמץ את הערכים האנושיים האוניברסליים כדי לפתח ולקדם את היהדות האוניברסלית, זו שמאחדת בין ערכים אורתודוקסים מסורתיים, לאומיים ואוניברסליים. אנחנו לא צריכים למהר ולקבל את כל הערכים האנושיים האוניברסליים בזרועות פתוחות, אלא עלינו להתקדם בזירות, לחפש ולאמץ בכל ערך רק את החלק מתוכו שאותו אנו מגדירים כ"ניצוצות של אור אלוהי".

על הציונים הדתיים להוביל מאמץ זה לממש את ייעודה של היהדות, כאשר "מציין תפארת תורה ודבר ה' מירושלם" (ישעיהו ב, ג) אל כל העמים. האידיאלים של היהדות יהפכו לערכים אוניברסליים וישראל וירושלים יהפכו למרכז רוחני לכל יושבי תבל.

כמובן, רק חלק מהציונים הדתיים מוכנים להשתלב בתהליך זה. בדיוק כמו לפני מאה שנה, כאשר העולם האורתודוקסי פוצל לקבוצה קטנה של פרו-ציונים, קבוצה קטנה יחסית של אנטי-ציונים ובתווך רוב של חסרי עמדה מבלבלים – כיום מפוצלת הציונות הדתית לחדר-לים (חדדים לאומיים), למודרניסטים ולמי שביניהם. אבל למודרניסטים בציונות הדתית יש כיום לא פחות כוח ותומכים מאשר תומכי הציונות בקרב

האורתודוקסים לפני מאה שנה. לכן אני מקווה שבעשורים הקרובים נראה היווצרות פעילה של יהדות אוניברסלית אורתודוקסית.

עבודה זו נעשית כיום בין השאר על ידי תנועת בני נח, המגשימה את הנבואה: "פִּי אֶז אֶהַפֵּךְ אֶל עַמִּים שְׁפָה בְרוּרָה לְקִרְא כְּלָם בְּשֵׁם ה' לְעִבְדוֹ שְׂכֵם אֶחָד" (צפניה ג, ט).

במשך מאות רבות של גלות שרד העם היהודי כמו "העצמות היבשות" שבחזונו של יחזקאל. הדת שמרה את העם כנבדל מן העמים, זר לשאר העולם. כעת, כשגוף העם מתחדש מעצמותיו בישראל המודרנית, ואלוהים עומד להביא בהן רוח (על פי יחזקאל לז, ה), תבוא הרוח "מֵאֲרֵבֶּע רֵחוֹת" (שם ט), כלומר מרחבי העולם.

שוב צריך להדגיש כי אין לנו שום כוונה להכניס ליהדות ערכים זרים לה. במקום זאת, אנו מאמינים כי ערכים אוניברסליים כלולים בתורה עצמה ומטרתנו היא רק לחשוף אותם. מבחינה היסטורית התורה הביאה לאנושות ערכים אוניברסליים רבים. בתקופת הגלות נאלצה היהדות "לשמור על פרופיל נמוך" כדי להתכנס ב"ארבע אמות של הלכה" ולהילחם על הישרדות בסיסית. כדי לעשות זאת היה על היהדות לדחות באופן זמני ערכים לאומיים (כגון מדינה עצמאית וכל מה שקשור אליה) וערכים אוניברסליים (הכוללים: מדע, אמנות, כלכלה ובניית החברה, הנוגעים לכל האנושות). ערכים אוניברסליים נוטים למשוך אדם לעולם הגדול. כדי לשרוד בגולה נוצר גטו אידיאולוגי תכליתי יחד עם הוסר עניין לעסוק בבעיות "העולם החיצוני". לולא גישה זו היו היהודים המוכשרים ביותר נושעים את היהדות ועוזבים אותה לטובת העולם החיצון, וכך העם היהודי היה מאבד אותם ואת תרומתם הפוטנציאלית.

באופן ספציפי, תהליך החייאת הערכים האוניברסליים ביהדות הוא נושא נפרד, ולדיון מפורט יכול הקורא לפנות לחוברת שלי "הציונות הדתית של הרב קוק" בכתובת: <https://www.pinchaspolsky.org/en>. באותו אתר יכול הקורא למצוא את הפירוש החדש שלי לתורה: "Bible Dynamics", המציג את תהליך התפתחות הרעיונות והאישים של התורה.

12. תשוקה לבית המקדש

בתקופת מלכות שאול לא היה בניין בית המקדש ברשימת העדיפויות הלאומיות בממלכה היהודית. בדומה לכך, במאה העשרים, בתקופת השיא של הציונות החילונית, לא מילא בית המקדש שום תפקיד בחיים הישראליים. כאשר צבא ישראל כבש את הר הבית בשנת 1967, הוציאה הרבנות הראשית פסק הלכה שאוסר לעלות להר הבית.

בתקופת מלכות דוד, הוא יזם את בית המקדש שנחשב לעדיפות לאומית עליונה, אך לא נבנה מכיוון שדוד ואנשיו עדיין לא היו מוכנים למשימה זו.

בתקופה האחרונה אנו עדים לעלייה בהתעניינות בביקורים בהר הבית בקרב החברה הישראלית. עוד ועוד רבנים הצטרפו לקבוצה ההולכת וגדלה של סמכויות רבניות שהתירו לעלות ולהתפלל בהר הבית. עם זאת, נכון להיום, בשלב של דוד, בניית בית המקדש היא מחוץ לתחום עבורנו. כמו דוד המלך, על דורנו לקבל כי בית המקדש יכול לקום רק במלכות שלמה, בעידן הקרב ובא של משיח בן דוד. לפיכך עלינו להכין את עצמנו כדי שזה יקרה.

הכנה זו כוללת, כמובן, פעילות מעשית, שמטרתה הגדלה של העלייה לרגל היהודית להר הבית וארגון תפילות שם.

אך פעילות זו אינה מספיקה כלל. לא ניתן לבנות את המקדש רק לצרכים יהודיים פנימיים – ולכן אין זה מקרה שרוב האנשים, אפילו הדתיים, כלל אינם מבינים מדוע אנו זקוקים למקדש כיום.³ כדי לבנות את בית המקדש, הכרחי להבין את תפקידו כמגדלור של אור אלוהי לכל העמים וכמוקד של הקשר של כל בני האדם לאלוהים.

13. סיכום: מה עלינו לעשות?

לסיכום, בשלב הגאולה הנוכחי, שלב מעבר משאול לדוד, עלינו לנקוט בצעדים הבאים בכדי לקרב את שלב שלמה, עידן משיח בן דוד:

א. שילוב הערכים האוניברסליים לתוך היהדות, ובכך להביא להרמוניזציה בין ערכים אוניברסליים, דתיים ולאומיים בהתאם לחזונו של הרב קוק. הבנת החיים וההיסטוריה של כל האנושות (ולא רק של עם ישראל) כדיאלוג מתמשך בין האנושות לאלוהים.

ב. פיתוח דיאלוג עמוק בין יהדות לנצרות, שיתרום להתפתחות היהדות עצמה. הנגשת ערכי היהדות למי שאינם יהודים, הכנת הקרקע להפיכת היהדות לדת עבור כל מי שירצה לכך, מבלי להפוך ליהודי.

ג. הפצת ידע על המשמעות העמוקה יותר של בית המקדש בירושלים ותפקידו העתידי כמגדלור של אור אלוהי לכלל האנושות ומוקד הקשר בין אומות העולם לאלוהי ישראל.

תודות:

ברצוני להביע את תודתי לרב אורי שרקי, שהדיונים איתו תרמו מאוד להתפתחות הרעיון של המאמר הזה.

רציתי להודות לאריאל מרגוליס שותפי לעבודה על הטקסט הזה, על הדיונים המועילים הרבים שלנו ועל הצעותיו המועילות. תודתי מיוחדת לד"ר צבי לשם על עזרתו החשובה והערות ביקורתיות. אני גם רוצה להודות לכל מי שעזרו לי בדרכים שונות: יאיר שגיא, נחמה סימנוביץ', סבטלנה רוסקובסקי, וסילי שדרין, אלנה צ'ופקו, אלכס שליאנקביץ', יצחק סטרשינסקי.

מאמרים וספרים אחרים מאת המחבר ניתן למצוא באתר: <https://www.PinchasPolonsky.org/en/>

ליצור קשר: PPolonsky@gmail.com

³ שלא לדבר על כך שסדר העבודה בבית המקדש השלישי יכול להיות שונה בתכלית מהעבודה בבית המקדש הראשון והשני. למשל, סביר מאוד להניח שלא יהיו קורבנות של בעלי חיים, ועל כך ראו מאמרו של הרב קוק "חזון הצמחונות והשלום"; עם זאת, זהו נושא נפרד.